

MONOGRAFIYA TAYYORLASH VA NASHR ETISHNING ILMIY-METODIK ASOSLARI

Tashtemirov Oybek Komilovich

*Andijon viloyati Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi
Hayot faoliyati xavfsizligi o'quv markazi katta o'qituvchisi
Telefon: 99 471-10-50*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada monografiya tayyorlash va nashr etish jarayonining ilmiy-metodik asoslari tahlil qilinadi. Monografiya ilmiy tadqiqot natijalarini tizimli, chuqur va yaxlit shaklda ifodalovchi muhim akademik nashr turi sifatida qaraladi. Maqolada mavzu tanlash, ilmiy muammo qo'yish, adabiyotlar tahlili, metodologik asos yaratish, qo'lyozmani tuzish, tahrirlash, taqrizdan o'tkazish, nashriyotga tayyorlash va ilmiy muomalaga kiritish bosqichlari yoritiladi. Shuningdek, akademik halollik, plagiatning oldini olish, bibliografik rasmiylashtirish va ochiq ilmiy kommunikatsiya masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Tadqiqot natijasida monografiya tayyorlashning bosqichma-bosqich modeli taklif qilinadi.*

Kalit so'zlar: *monografiya, ilmiy nashr, akademik yozuv, ilmiy metodologiya, taqriz, nashriyot, bibliografiya, akademik halollik.*

KIRISH

Zamonaviy ilm-fan taraqqiyotida ilmiy natijalarni nashr etish muhim ahamiyat kasb etadi. Ilmiy maqola, tezis, o'quv qo'llanma, darslik va monografiya kabi nashr turlari orasida monografiya alohida o'rin tutadi. Chunki monografiya muayyan ilmiy muammo, hodisa, jarayon yoki nazariy qarashni keng qamrovda, chuqur va tizimli ravishda yoritishga xizmat qiladi.

Monografiya odatda bitta muallif yoki mualliflar jamoasi tomonidan tayyorlanadi hamda unda tadqiqotning nazariy asoslari, metodologiyasi, empirik natijalari va ilmiy xulosalari yaxlit shaklda bayon etiladi. Shu jihatdan monografiya nafaqat ilmiy natijalarni e'lon qilish vositasi, balki muallifning ilmiy maktabi, tadqiqot yo'nalishi va konseptual qarashlarini namoyon etuvchi akademik mahsulotdir.

Ilmiy nashr sifatida monografiyani tayyorlashda faqat matn yozishning o'zi yetarli emas. Unda mavzuning dolzarbligi, ilmiy yangiligi, nazariy va amaliy ahamiyati, metodologik puxtaligi, manbalar bilan ishlash sifati hamda nashr etikasi talablariga rioya etilishi muhim hisoblanadi. COPE ilmiy nashr etikasi bo'yicha muharrirlar, nashriyotlar va muassasalar uchun asosiy amaliy tamoyillarni ilgari suradi; ISO 690:2021 esa bibliografik havola va iqtiboslarni rasmiylashtirish bo'yicha xalqaro yo'riqnomalardan biridir.

Adabiyotlar tahlili

Ilmiy adabiyotlarda monografiya ko'pincha yakunlangan yoki muayyan bosqichga yetgan fundamental hamda amaliy tadqiqot natijalarini umumlashtiruvchi nashr sifatida talqin etiladi. Monografiyaning asosiy belgilariga quyidagilar kiradi: mavzuning yaxlitligi, ilmiy

muammoning chuqur tahlili, nazariy asoslarning mavjudligi, metodologik izchillik, manbalar bazasining kengligi va mustaqil ilmiy xulosalarning berilishi.

Akademik yozuv bo'yicha xalqaro qo'llanmalarda ilmiy matnning aniqligi, mantiqiyliigi, qismlarning o'zaro bog'liqligi, jadval va rasmlardan maqsadli foydalanish hamda havolalar tizimining izchil bo'lishi alohida ta'kidlanadi. Masalan, APA 7-nashri ilmiy yozuvda sarlavhalar, jadvallar, rasmlar, uslub, ohang va manbalarni keltirish bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi.

So'nggi yillarda ochiq ilm-fan tamoyillari ham monografiya nashriga ta'sir ko'rsatmoqda. UNESCOning 2021-yilda qabul qilingan Ochiq ilm-fan bo'yicha tavsiyasi ilmiy bilimlarning ochiqliigi, tekshiriluvchanligi, hamkorlikka asoslanishi va keng jamoatchilik uchun imkon qadar foydalanish mumkin bo'lishini qo'llab-quvvatlaydi. Bu holat monografiyalarni elektron formatda tarqatish, ochiq repozitoriylarga joylashtirish, DOI yoki boshqa identifikatorlar orqali izlash imkoniyatini oshirish zaruratini kuchaytiradi.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolada monografiya tayyorlash jarayonini o'rganishda tahliliy, tizimli, taqqoslash va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Tahliliy metod orqali monografiya yaratishning asosiy bosqichlari ajratildi. Tizimli yondashuv yordamida mavzu tanlashdan boshlab nashrdan keyingi ilmiy muomalaga kiritishgacha bo'lgan jarayon yagona model sifatida ko'rib chiqildi. Taqqoslash metodi ilmiy nashrlar, akademik yozuv standartlari va nashriyot talablarini qiyoslash imkonini berdi.

Natijalar va muhokama

1. Mavzu tanlash va ilmiy muammoni belgilash

Monografiya tayyorlashning birinchi bosqichi — mavzuni to'g'ri tanlashdir. Mavzu dolzarb, ilmiy jihatdan asoslangan, amaliy ahamiyatga ega va yetarli manbalar bazasiga ega bo'lishi lozim. Mavzu tanlashda quyidagi savollar muhim:

1. Tadqiqot qaysi ilmiy muammoni hal qiladi?
2. Mavzu bo'yicha ilgari qanday izlanishlar olib borilgan?
3. Muallifning yondashuvi avvalgi ishlardan nimasi bilan farq qiladi?
4. Monografiya nazariy yoki amaliy jihatdan qanday yangilik beradi?

Ilmiy muammo aniq qo'yilmasa, monografiya tavsifiy matnga aylanib qoladi. Shuning uchun muallif avvalo tadqiqot obyekti, predmeti, maqsadi, vazifalari, ilmiy yangiligi va amaliy ahamiyatini belgilab olishi kerak.

2. Reja va konsepsiyani ishlab chiqish

Monografiya tasodifiy bob va paragraflar yig'indisi emas, balki ichki mantiqqa ega ilmiy asardir. Uning konsepsiyasi avvaldan ishlab chiqilishi zarur. Odatda monografiya quyidagi tarkibiy qismlardan iborat bo'ladi:

- kirish;
- nazariy-metodologik asoslar;
- mavzu bo'yicha adabiyotlar va manbalar tahlili;
- asosiy tadqiqot natijalari;
- tajriba, kuzatuv yoki empirik ma'lumotlar tahlili;

- xulosa va tavsiyalar;
- foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati;
- ilovalar.

Rejada har bir bobning vazifasi aniq bo'lishi kerak. Birinchi bob odatda nazariy asoslarni yoritadi, keyingi boblarda esa muallifning mustaqil tahlili, tadqiqot natijalari va amaliy tavsiyalari beriladi.

3. Manbalar bilan ishlash

Monografiyaning ilmiy saviyasi ko'p jihatdan foydalanilgan manbalar sifatiga bog'liq. Muallif birlamchi va ikkilamchi manbalarni farqlashi, zamonaviy ilmiy adabiyotlarni tahlil qilishi, mavzu bo'yicha mavjud qarashlarni tanqidiy baholashi lozim.

Manbalar bilan ishlashda quyidagi tamoyillarga rioya etish maqsadga muvofiq:

- manbalarni mavzu, davr, muammo yoki metodologik yondashuv bo'yicha guruhlash;
- iqtibos va parafraslarni aniq rasmiylashtirish;
- eski va yangi manbalarni muvozanatli qo'llash;
- ilmiy maqolalar, dissertatsiyalar, statistik ma'lumotlar, normativ hujjatlar va xalqaro tadqiqotlardan foydalanish;
- plagiatga yo'l qo'ymaslik.

Bibliografik ma'lumotlarni rasmiylashtirishda muassasa yoki jurnal talabi asos qilib olinadi. Xalqaro amaliyotda APA, Chicago, MLA, Harvard, Vancouver va ISO 690 kabi uslublar keng qo'llanadi. ISO 690:2021 bibliografik havola va iqtiboslarni tayyorlash bo'yicha prinsip, talab va yo'riqnomalarni belgilaydi.

4. Qo'lyozmani yozish

Monografiya matni ilmiy uslubda, aniq, izchil va dalillarga asoslangan holda yozilishi kerak. Har bir bob maqsadga xizmat qilishi, paragraflar esa asosiy ilmiy fikrni bosqichma-bosqich ochib berishi lozim.

Matn yozishda quyidagilarga e'tibor beriladi:

- har bir bob boshida muammo qo'yilishi;
- bob oxirida qisqa xulosalar berilishi;
- nazariy fikrlar dalillar bilan mustahkamlanishi;
- jadval, rasm va diagrammalardan zarur joyda foydalanilishi;
- bir xil terminlar izchil qo'llanishi;
- keraksiz takror va ortiqcha tavsiflardan qochilishi.

Monografiyaning ilmiy qiymati faqat ko'p sahifaliligida emas, balki yangi ilmiy g'oya, tahlil chuqurligi va xulosalarning asoslanganligidadir.

5. Taqriz va ilmiy ekspertiza

Monografiya nashr etilishidan oldin ilmiy taqrizdan o'tishi zarur. Taqrizchi odatda mavzuning dolzarbligi, ilmiy yangiligi, metodologik asoslanganligi, manbalar bilan ishlash sifati, xulosalarning ishonchliligi va matnning nashrga tayyorlik darajasini baholaydi.

Taqriz jarayonida quyidagi savollar muhim hisoblanadi:

- monografiya ilmiy muammoni yetarlicha ochib berganmi?

- muallifning mustaqil ilmiy qarashlari mavjudmi?
- xulosalar dalillar bilan asoslanganmi?
- manbalar to'g'ri keltirilganmi?
- matnda plagiat, noto'g'ri iqtibos yoki asossiz da'volar yo'qmi?

Taqriz faqat rasmiy talab emas, balki monografiya sifatini oshiruvchi muhim ilmiy bosqichdir.

6. Tahrir, dizayn va nashrga tayyorlash

Ilmiy tahrirdan so'ng qo'lyozma adabiy va texnik tahrirdan o'tkaziladi. Bu bosqichda imlo, uslub, terminologiya, jadval va rasmlar sifati, sahifalash, mundarija, havolalar va bibliografiya tekshiriladi.

Nashriyot bosqichida quyidagilar amalga oshiriladi:

- nashriyot bilan shartnoma tuzish;
- ISBN olish;
- muqova va ichki dizayn tayyorlash;
- sahifalash va korrektura;
- bosma yoki elektron formatni belgilash;
- nashr nusxalarini tarqatish;
- elektron katalog va repozitoriylarga joylashtirish.

Zamonaviy ilmiy kommunikatsiyada monografiyaning faqat chop etilishi emas, balki uning ilmiy jamoatchilikka yetib borishi ham muhimdir. Shu sababli mualliflar monografiyani kutubxonalar, ilmiy bazalar, universitet repozitoriylari va ochiq ilmiy platformalar orqali targ'ib etishga e'tibor qaratishlari kerak.

Monografiya tayyorlashning taklif etilayotgan modeli

Tahlillar asosida monografiya tayyorlash jarayonini quyidagi bosqichlarda ifodalash mumkin:

Bosqich	Mazmuni	Kutiladigan natija
1-bosqich	Mavzu va ilmiy muammoni tanlash	Dolzarb va asoslangan mavzu
2-bosqich	Reja va konsepsiya ishlab chiqish	Monografiya tuzilmasi
3-bosqich	Manbalarni yig'ish va tahlil qilish	Ilmiy-nazariy asos
4-bosqich	Qo'lyozmani yozish	Dastlabki matn
5-bosqich	Ilmiy taqrizdan o'tkazish	Ekspert xulosasi
6-bosqich	Tahrir va korrektura	Nashrga tayyor matn
7-	Nashr etish	Bosma yoki elektron

Bosqich	Mazmuni	Kutiladigan natija
bosqich		monografiya
8- bosqich	Ilmiy muomalaga kiritish	Iqtiboslanish va foydalanish imkoniyati

Ushbu model monografiya tayyorlashni tartibli, izchil va sifatli tashkil etishga xizmat qiladi.

XULOSA

Monografiya tayyorlash va nashr etish murakkab, ko'p bosqichli ilmiy-ijodiy jarayondir. Uning muvaffaqiyati mavzuning dolzarbligi, ilmiy muammoning aniq qo'yilishi, metodologik asosning puxtaligi, manbalar bilan ishlash madaniyati, akademik halollik va nashriyot talablariga rioya etilishiga bog'liq.

Monografiya muallifi faqat mavjud bilimlarni jamlovchi emas, balki muayyan ilmiy muammo bo'yicha yangi xulosa, yondashuv va tavsiyalarni ilgari suruvchi tadqiqotchi sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois monografiya yozishda ilmiy yangilik, dalillilik, tizimlilik va uslubiy aniqlik asosiy mezon bo'lib xizmat qiladi.

Maqolada taklif etilgan bosqichma-bosqich model monografiya tayyorlash jarayonini rejalashtirish, sifat nazoratini kuchaytirish va nashr samaradorligini oshirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. American Psychological Association. *Publication Manual of the American Psychological Association*. 7th ed. Washington, DC: APA, 2020.
2. Committee on Publication Ethics. *COPE Core Practices*. COPE, 2017.
3. ISO. *ISO 690:2021: Information and documentation — Guidelines for bibliographic references and citations to information resources*. Geneva: International Organization for Standardization, 2021.
4. UNESCO. *Recommendation on Open Science*. Paris: UNESCO, 2021.
5. Day, R. A., Gastel, B. *How to Write and Publish a Scientific Paper*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
6. Eco, U. *How to Write a Thesis*. Cambridge, MA: MIT Press, 2015.
7. Swales, J. M., Feak, C. B. *Academic Writing for Graduate Students*. 3rd ed. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2012.